

СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Визнання прав дитини з особливими освітніми потребами, її інтересів, потреб, надання допомоги у процесі соціалізації є дуже важливим на сучасному етапі розвитку освіти.

Інклюзивне навчання в закладах дошкільної освіти вимагає створення спеціальних умов організації освітнього середовища.

Інклюзивне освітнє середовище закладу дошкільної освіти – це комплекс психолого-педагогічних та матеріально-технічних умов, що забезпечують інтеграцію життя дітей з ООП у закладі дошкільної освіти, фізичний, психологічний та розумовий розвиток дитини та сприяють подальшому становленню та соціалізації її особистості.

Головне завдання інклюзивного середовища полягає у подоланні відхилень у розвитку вихованця з особливими потребами та профілактиці небажаних негативних тенденцій.

Провідними принципами інклюзивного освітнього середовища є його готовність пристосовуватись до індивідуальних потреб різних категорій дітей, індивідуалізація та диференціація освітнього процесу, гуманні стосунки з кожною дитиною, підтримка її самостійності та активності, партнерської взаємодії з родиною, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: *інклюзивне середовище, дитина з особливими освітніми потребами, освітнє середовище, принципи інклюзивного освітнього середовища, завдання інклюзивного освітнього середовища, складові інклюзивного освітнього середовища.*

Основним завданням Концепції “Нової української школи” є створення комфортних, безпечних умов для розвитку сучасної особистості дитини, активна її соціалізація в сучасному освітньому просторі.

Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенції ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов’язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, інтеграцію таких дітей у суспільство. Значимими стають питання реабілітації та соціальної адаптації.

Закон України “Про освіту” визначив поняття “людина з особливими освітніми потребами”, як “особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту” [3].

Рівень підтримки, вияв толерантності у ставленні до дітей з особливими потребами, здатність надавати їм якісну та доступну освіту є показником розвитку суспільства.

У доповненні до Закону України “Про дошкільну освіту” зазначено, що у всіх типах закладів дошкільної освіти за умов реалізації права дітей на дошкільну освіту враховуються особливі освітні потреби у навчанні і вихованні кожної дитини, зокрема дітей з особливими освітніми потребами відповідно до принципів інклюзивної освіти [2].

Визнання прав такої дитини, її інтересів, потреб, надання допомоги у процесі соціалізації є дуже важливим на сучасному етапі розвитку освіти. Тому особливого значення набуває інклюзивне навчання, що передбачає спільне перебування дітей з особливими освітніми потребами зі здоровими однолітками (загальнодоступність освіти).

Мета статті – уточнити поняття “інклюзивне освітнє середовище закладу дошкільної освіти”, дослідити мету, завдання, принципи та структуру інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Завдання дорослих – забезпечити всім дітям повноцінне дитинство, надати кожній дитині особисту територію відповідно до її віку здібностей, нахилів та прагнень, створити умови для всебічного розвитку дошкільника.

У Концепції “Нової української школи” зазначено: “Нова українська школа буде працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму. Освітню діяльність буде організовано, урахувавши навички ХХІ століття відповідно до індивідуальних стилів, темпу, складності та навчальних траєкторій особистості” [9].

Концепція розвитку інклюзивної освіти відображає одну з головних законів сучасної освіти про те, що всі діти є цінними й активними членами суспільства. Головною метою інклюзивного навчання є реалізація права дітей з особливими освітніми потребами на отримання освіти у відповідності до можливостей і здібностей за місцем проживання [7].

Сучасний заклад дошкільної освіти відкритий для всіх дітей. Залучення дітей з особливими потребами до освітнього процесу закладу дошкільної освіти змінює установки педагогів на розуміння особливостей розвитку дітей, урахування особливих потреб та потенційних можливостей розвитку в освітній роботі.

Отже, інклюзивне (інтегроване) навчання в закладах дошкільної освіти вимагає створення спеціальних умов організації освітнього середовища.

Форма надання допомоги дитині з ООП в дошкільному віці може бути різною: індивідуальні, диференційовані, групові, масові (залучення родин до проведення свят у закладі дошкільної освіти, будинку, вулиці, міста; створення кабінетів психологічного розвантаження, консультпунктів тощо). А також створення та залучення дітей з особливими освітніми потребами до освітнього середовища, яке є основним засобом розвитку особистості дитини, джерелом її знань і досвіду.

Освітнє середовище – найвпливовіший засіб виховання і навчання, у якому відбувається соціалізація дитини дошкільного віку. Воно має відповідати потребам і можливостям кожної дитини, забезпечувати адекватні умови й можливості для отримання нею освіти в межах спеціальних освітніх стандартів, лікування та оздоровлення, виховання та навчання, корекції порушень психофізичного розвитку, а також ранню соціалізацію.

Ж.-Ж. Руссо стверджував, що для того, щоб виховання було ефективним, необхідно для кожної особистості створювати особливе розвивальне середовище, яке б установлювало рівновагу між її реальними можливостями й природними потребами [10].

К. Крутій уважає, що змістові характеристики освітнього середовища ЗДО визначаються тими внутрішніми завданнями, які він ставить перед собою [8, с. 4–9].

“Зміст розвивального середовища має задовольняти всі потреби щодо розвитку дитини та її становлення”, – зазначав О. Запорожець [4, с. 2–3].

Отже, серед основних характеристик освітнього середовища визначають його розвивальну спрямованість, змістову насиченість, варіативність можливостей та інтенсивність взаємодії.

Розвивальне середовище дошкільників має слугувати інтересам і потребам дитини, збагачувати розвиток специфічних видів діяльності, забезпечувати зону найближчого розвитку дитини, спонукати робити свідомий вибір, ухвалювати самостійні рішення, розвивати творчі здібності, а також формувати особистісні якості дошкільників та життєвий досвід.

Створення інклюзивного середовища, в якому всі діти мають можливість брати активну участь в освітньому процесі, одержувати якісну освіту та успішно інтегруватись у суспільство, є ключовою проблемою ЮНЕСКО (Програма “Освіта для всіх”).

Ідея спільного навчання і виховання дітей з ООП та здорових однолітків в одному закладі належить визначному психологові, дефектологові ХХ століття Л. Виготському. Свого часу науковець підкреслював основоположну роль соціального, педагогічного чинника в подоланні порушень розвитку дитини, викликаних біологічними причинами, указуючи, що, ймовірно, людство перемаже раніше або пізніше і сліпоту, і глухоту, і слабоумство. Але набагато раніше воно перемаже їх соціально і педагогічно, ніж медично та біологічно. Можливо, що не зовсім далеко той час, коли педагогіка соромитиметься самого слова “дефективна” дитина як указівки на якийсь недолік його природи, який не усувається (Л. Виготський, 1924). Його проектна ідея – це вчення про середовище як джерело психічного розвитку особистості. Він уважав, що дитина, яка потребує корекції психофізичного розвитку, потребує такого соціокультурного середовища, яке б урахувало “своєрідність шляху”, використовуючи “інші способи та засоби” соціального та особистісного розвитку [1, с. 203].

Таким чином, інклюзивне освітнє середовище – це таке, де всі діти незалежно від своїх освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загальної спільноти [6, с. 44–46].

Як зазначає Т. Зубарева, інклюзивне освітнє середовище характеризується системою ціннісного ставлення до навчання, виховання і особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а також сукупністю ресурсів (засобів, зовнішніх і внутрішніх умов), життєдіяльності в освітньому закладі і спрямованістю на реалізацію індивідуальних освітніх стратегій вихованців [5, с. 22].

Отже, інклюзивне освітнє середовище закладу дошкільної освіти – це комплекс психолого-педагогічних та матеріально-технічних умов, що забезпечують інтеграцію життя дітей з ООП у закладі дошкільної освіти, фізичний, психологічний та розумовий розвиток дитини та сприяють подальшому становленню та соціалізації її особистості.

У психолого-педагогічній науці визначено основні компоненти інклюзивного середовища (безбар’єрне фізичне і психічне середовище, спеціальні умови навчання і виховання), а також критерії його успішного розвитку (збільшення в освітньому закладі не лише частки дітей з особливими потребами, але й здорових однолітків), рівні можливості в отриманні педагогічної корекції і психологічної підтримки для всіх вихованців, відкритість і доступність інклюзивного середовища як для дітей, так і для батьків.

Сучасними ученими (Є. Гончарова, Т. Зубарева, О. Кукушкіна, М. Малофєєв, О. Нікольська, Н. Шматко) визначено основні ознаки інклюзивного середовища:

1) ціннісне ставлення дошкільного закладу до організації інклюзивного навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з ООП, наявність ресурсного забезпечення життєдіяльності (нормативно-правові, програмно-методичні, інформаційні, матеріально-технічні тощо), спрямовані на реалізацію індивідуальних здібностей;

2) створення сприятливого психологічного та емоційного клімату в закладі дошкільної освіти до залучення дітей з ООП в освітній процес та колективне формування інклюзивного середовища (вихователі, психологи, дефектологи, соціальні педагоги, інструктори з ЛФК, медичний персонал тощо);

3) організація партнерської взаємодії з батьками вихованців;

4) задоволення оптимальної структури освітнього процесу та освітніх потреб дітей з ООП та врахування інтересів здорових однолітків; створення педагогічних умов для спільної взаємодії дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату;

5) створення індивідуально-орієнтованих програм, ураховуючи внесення змін щодо можливостей кожної дитини;

6) система діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК) щодо супроводу та побудови освітнього маршруту дитини з ООП; моніторингово-консультативний і корекційно-розвивальний компоненти [6, с. 46].

Головне завдання інклюзивного середовища полягає у подоланні відхилень у розвитку вихованця з особливими потребами та профілактиці небажаних негативних тенденцій.

Провідними принципами інклюзивного освітнього середовища є його готовність пристосовуватись до індивідуальних потреб різних категорій дітей, індивідуалізація та диференціація освітнього процесу, його модернізація; єдності сенсорного (безпосередній чуттєвий досвід дитини як основа розвитку), мовленнєвого (формування різних видів мовленнєвої компетенції), лінгвістичного (засвоєння мовних засобів), комунікативного (залучення дітей до різних форм спілкування) розвитку, гуманні стосунки з кожною дитиною, підтримка її самостійності та активності, партнерської взаємодії з родиною, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами (організація такої взаємодії передбачає зустрічі з батьками, бесіди, консультації, інформаційну підтримку, складання індивідуальної програми розвитку з урахуванням запитів сім'ї, залучення батьків до корекційно-розвивальної роботи, організацію зустрічей із фахівцями тощо) [5, с. 12].

Залучення дітей з ООП до освітнього середовища сучасного ЗДО визначається декількома сучасними формами інклюзивного навчання.

Соціальна ситуація організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти засвідчує дві її форми: відкриття інклюзивних груп у дошкільному закладі (спільний наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 06. 02. 2015 року № 104/52 “Про затвердження Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах”) та інтеграцію дітей з ООП в освітнє середовище групи загального розвитку.

Першою формою є створення та відкриття інклюзивної групи в дошкільному закладі. Наповненість інклюзивної групи становить до 15 осіб. Кількість дітей з ООП може бути до 3 осіб, зокрема з інвалідністю. Кількість таких дітей залежить від складності порушення у дитини та обсягу необхідної підтримки та допомоги. Крім заяви батьків, необхідна ще низка документів, серед яких: рекомендований висновок психолого-медико-педагогічної консультації, індивідуальна програма розвитку дитини тощо. Крім вихователів інклюзивної групи та помічника вихователя, згідно із Законом України “Про освіту” можлива ставка асистента-вихователя інклюзивної групи, практичного психолога ЗДО з інклюзивною групою, організація психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП.

Друга форма – інтеграція дитини з ООП до групи загального розвитку, так звана “стихійна інтеграція”. Відмовити батькам узяти таку дитину в дошкільний заклад адміністрація не має права. Організація освітньої діяльності в такому разі з дитиною з ООП складна та вимагає високої компетентності адміністрації дошкільного закладу, педагогічної майстерності педагогів-вихователів. Чисельність дітей залишається такою, що відповідає групі загального розвитку, але організація освітнього процесу потребує особистісно орієнтованого, диференційованого підходу на основі принципу індивідуалізації.

Уважаємо, що друга форма є складнішою і потребує вирішення більшої кількості питань, перше з яких – пояснювати батькам та запобігати такої стихійної інтеграції.

Інклюзія – це цілеспрямований систематичний процес, який потребує обережного впровадження і контролю, а також передбачає значну підготовчу роботу: створення позитивних психологічних умов, адаптація фізіологічного середовища, адаптація матеріалів, розвивальних програм, спеціальних технічних засобів навчання, програмове забезпечення, яке буде сприяти включенню дитини з ООП в освітнє середовище. Крім зазначеного, необхідним є розроблення методичних та дидактичних посібників, виробництво, розроблення і монтаж деякого обладнання (сенсорна кімната, або кімната для психологічного розвантаження, спеціальний спортивний і навчальний інвентар та ін.).

Попередня робота має проводитися з батьками самої дитини з ООП перед тим, як дитина потрапить у дитячий садок і в подальшому на основі педагогіки партнерства.

Об'єднання спільних цілей та прагненнями надати дитині допомогу, стартові можливості розвитку. “Залученість родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини” [9].

На превентивному етапі інклюзії під час роботи з дитиною мають місце і заходи для запобігання її дезадаптації в ЗДО, а також виконання всіх інших функцій соціально-педагогічного патронату (розвивальної, організаторської, виховної, консультативної, прогностичної, діагностичної, запобіжно-профілактичної, корекційно-реабілітаційної) [6, с. 45–46].

У ЗДО має здійснюватися спеціальна підготовка педагогів-вихователів: курси підвищення кваліфікації, теоретичні та практичні семінари, тренінги.

Користь перебування дитини з освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі неzapе- речна: адаптація до життя в суспільстві, можливість позбутися почуття ізольованості, зникнення соці- альних бар'єрів та інтеграції в соціум, відчуття прийняття та визнання в дитячому колективі. Така вза- емодія дітей з ООП та здоровими однолітками сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку.

Водночас решта дітей від перебування в інклюзивному освітньому середовищі отримують стільки ж користі, стільки й діти з особливими освітніми потребами [6]. Із раннього віку діти починають розуміти те, з якими труднощами стикаються люди, котрі мають проблеми розвитку, стають чутливими до потреб інших, толерантніше сприймають людські відмінності, вчаться підтримувати один одного, позитивно взаємодіяти.

Спільна діяльність дітей допомагає педагогам краще усвідомити ефективність певних освітніх техноло- гій, визначити спільні сторони та специфічні потреби кожної дитини.

Дуже важливо в інклюзивній групі створити таку атмосферу взаєморозуміння та взаємодопомоги між дітьми, щоб забезпечити дитині з особливими освітніми потребами можливість самоствердитися, набутти певних навичок соціальної поведінки.

Освітня взаємодія в інклюзивній групі здійснюється за допомогою таких методів, як бесіда, переко- нання, розгляд проблемних ситуацій, сюжетно-рольові ігри, перегляд спеціально відібраних відеосюже- тів, мультфільмів – форми спільної діяльності, моделювання соціальних відносин, формування комуні- кативної поведінки .

Висновки. Отже, створення інклюзивного освітнього середовища є гнучкою й індивідуалізованою сис- темою, що передбачає:

- 1) пристосування фізичного середовища, відповідне навчально-методичне, матеріально-технічне забез- печення;
- 2) підготовку педагогів, професійне співробітництво в інклюзивній групі (вихователі, асистенти вихова- телів, фахівці, батьки);
- 3) позитивний клімат у груповому середовищі (вихователі, діти, батьки);
- 4) адаптація та оптимізація методів та змісту навчання, індивідуальної програми дитини з ООП;
- 5) забезпечення медико-соціального, психолого-педагогічного та наукового супроводу;
- 6) створення освітніх програм, навчально-методичного забезпечення тощо.

Продовженням інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти є створення та залу- чення дитини з ООП до інклюзивного середовища початкової школи на основі принципу наступності та спадкоємності. Побудова моделі взаємодії ЗДО – інклюзивно-ресурсний центр – початкова школа; або педа- гоги-вихователі – психологи – дефектологи – вчителі початкових класів – батьки вихованців, де в центрі цієї структури перебуває дитина з ООП.

Використана література:

1. Выготский Л. С. Коллектив как фактор развития дефективного ребёнка. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Москва, 1983. Т. 5. С. 196–218.
2. Про дошкільну освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 259.
3. Про освіту : Закон України. *Голос України*. 2017.
4. Запорожец А. В. Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовки к школе старших дошкольников. *Дошкольное воспитание*. 1972. № 4. С. 2–3.
5. Зубарева Т. Г. Компетентностно-ориентированное повышение квалификации специалистов по созданию инклюзивной образовательной среды : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Курск, 2009. 24 с.
6. Калініченко І. О. Сучасні підходи до організації навчально-виховного процесу в інклюзивних школах. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 3. С. 44–46.
7. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Загальні положення. URL: <https://studfiles.net/preview/5242153/page:16/>.
8. Крутий К. Л. Освітній простір – спільний для педагогів і дітей. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2015. № 1. С. 4–9.
9. “Нова українська школа”. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
10. Руссо Ж.-Ж. Сочинения : в 2 т. Москва : Педагогика, 1981. – Т. 2 : Педагогические сочинения. 275 с.

References:

1. Vygotsky, L. S.(1983). The Collective as a Factor in the Development of a Disabled Child: Collected Works. Vol. 5. Moscow [in Russian].
2. Law of Ukraine. About preschool education(2001). Information from the Verkhovna Rada of Ukraine.. No. 49, Art. 259 [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine. About education (2017, Sept. 27): Voice of Ukraine [in Ukrainian].
4. Zaporozhets AV.(1972).Pedagogical and psychological problems of comprehensive development and preparation for the school of senior preschool children. Preschool education, 4, 2-3 [in Ukrainian].
5. Zubareva, T. G.(2009). Competence-oriented advanced training of specialists in creating an inclusive educational environment. Extended abstract of candidate's thesis. Sumy: SumSU [in Russian].

6. Kalinichenko I. (2013). Modern approaches to the organization of educational process in inclusive schools. The image of a modern educator, 3, 44-46 [in Ukrainian].
7. Concept of the development of inclusive education. Terms. URL: <https://studfiles.net/preview/5242153/page:16/>
8. Kruty K. L. (2015). Educational space – common for teachers and children. Educator-methodist of preschool institution, 1, 4-9 [in Ukrainian].
9. “New Ukrainian School”. (2016). Conceptual Principles of Reforming High School. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
10. Rousseau Jean-Jacques. (1981) Pedagogical works: Works: in 2 volumes. Moscow: Pedagogy [in Russian].

Ковшарь Е. В. Создание инклюзивной образовательной среды для детей с особыми образовательными потребностями в условиях современного заведения дошкольного образования

Признание прав ребенка с особыми образовательными потребностями, его интересов, потребностей, оказание помощи в процессе социализации является очень важным на современном этапе развития образования.

Инклюзивное обучение в учреждениях дошкольного образования требует создания специальных условий организации образовательной среды.

Инклюзивная образовательная среда дошкольного образовательного учреждения – это комплекс психолого-педагогических и материально-технических условий, обеспечивающих интеграцию жизни детей с ООП в дошкольное образование, физическое, психологическое и умственное развитие ребенка, которое способствуют дальнейшему становлению и социализации его личности.

Главная задача инклюзивной образовательной среды заключается в преодолении отклонений в развитии ребенка с особыми потребностями и профилактике нежелательных негативных тенденций.

Ведущими принципами инклюзивной образовательной среды является ее готовность приспосабливаться к индивидуальным потребностям различных категорий детей, индивидуализация и дифференциация образовательного процесса; гуманные отношения с каждым ребенком, поддержка ее самостоятельности и активности; партнерское взаимодействие с семьей, воспитывающей ребенка с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: инклюзивная среда, ребенок с особыми образовательными потребностями, образовательная среда, принципы инклюзивной образовательной среды, задачи инклюзивной образовательной среды, составляющие инклюзивной образовательной среды.

Kovshar O. V. Creation of an inclusive educational environment for children with special educational needs in a modern institution of preschool education

Recognizing the rights of children with special educational needs, their interests, needs, assistance in the process of socialization is very important at the present stage of education development.

Inclusive education in pre-school establishments requires the creation of special conditions for the organization of the educational environment.

The inclusive educational environment of the institution of preschool education is a complex of psychological and pedagogical and material and technical conditions that ensure the integration of the life of children with PLOs in the institution of preschool education, physical, psychological and mental development of the child and contribute to the further formation and socialization of her personality.

The main task of the inclusive environment is to overcome the deviations in the development of a pupil with special needs and to prevent unwanted negative tendencies.

The main principles of the inclusive educational environment are its willingness to adapt to the individual needs of different categories of children, individualization and differentiation of the educational process; human relationships with each child, support for her independence and activity; partnering with a family that cares for a child with special educational needs.

Key words: inclusive environment, child with special educational needs, educational environment, principles of inclusive educational environment, tasks of inclusive educational environment, components of inclusive educational environment.